

פרק ז'

סוגיות ברווחה ובהתחלקות ההכנסות

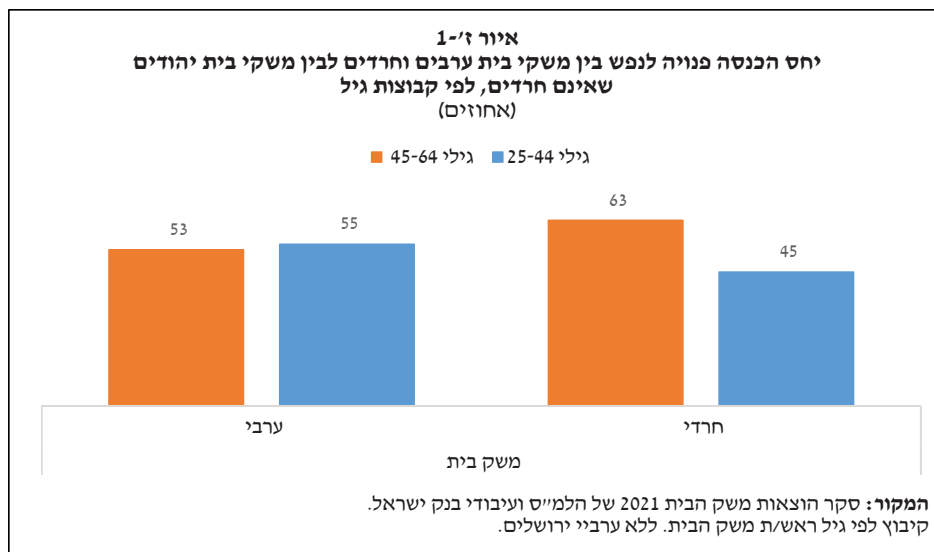
- ישנם פערים משמעותיים בהכנסה הפנויה לנפש בין משקי בית של ערבים וחרדים לאלה של יהודים שאינם חרדים. הפערים בין החרדים לבין היהודים שאינם חרדים בקבוצת הגיל 25–44 רחבים יותר מאשר בקבוצת הגיל המבוגרת יותר, 45–64, ואילו הפער בין הערבים ליהודים שאינם חרדים הצטמצם בקרב הצעירים.
- הגורמים העיקריים לפערים בהכנסה לנפש ביחס ליהודים שאינם חרדים הם הכנסה נמוכה מעבודה במשקי הבית הערביים והחרדיים והעובדה שבמשקי בית אלו ישנן יותר נפשות. בחברה הערבית הפערים בהכנסה מעבודה נובעים בעיקר משיעורי תעסוקה נמוכים של הנשים. בחברה החרדית ההכנסה מעבודה נמוכה בעיקר בשל הבדל בשיעור האקדמאים ובשיעור התעסוקה של הגברים.
- בקבוצת הגיל הצעירות הפער בין נשים ערביות ליהודיות שאינן חרדיות בהשכלה ותעסוקה קטן יותר מאשר בקרב המבוגרות. כלומר, הפערים מצטמצמים. לעומת זאת, הפער בשיעור האקדמאים בין הגברים החרדים ליהודים שאינם חרדים בקרב הצעירים גדול יותר מאשר בקרב המבוגרים.
- ישנם פערי שכר בין אקדמאים ערבים וחרדים לאקדמאים יהודים שאינם חרדים. פערים אלו משקפים, בין היתר, ייצוג גבוה של ערבים וחרדים במשלחי יד שבהם השכר הממוצע נמוך, כגון חינוך, וייצוג נמוך שלהם במשלחי יד שבהם השכר הממוצע גבוה, כגון מקצועות טכנולוגיים וניהוליים.
- שיעור גבוה מהערבים האקדמאים מועסקים במשלחי יד המאופיינים באחוז משרות גבוה במגזר הציבורי, בפרט בתחומי החינוך והבריאות. בתחום הבריאות שיעור ניכר מן הנשים והגברים הערבים מועסקים במקצועות הפרא-רפואיים, המאופיינים בשכר ממוצע נמוך יחסית, אך שיעור גבוה מהגברים הערבים מועסק במקצוע הרפואה, המאופיין בשכר ממוצע גבוה.
- נראה שהפיזור הגיאוגרפי של המגורים בחברה הערבית, הכולל ריכוז אוכלוסייה ניכר באזורים פריפריאליים, אינו גורם מרכזי להתפלגות משלחי היד של אקדמאים ערבים.

סוגיה 1: ההבדלים בהכנסה הפנויה לנפש בין הערבים והחרדים לבין היהודים שאינם חרדים

רמת החיים בישראל, הנמדדת על פי ההכנסה הפנויה לנפש, שונה באופן מהותי בין קבוצות האוכלוסייה, ובפרט בין היהודים שאינם חרדים, הערבים והחרדים. בשנת 2019 שיעור העוני במשקי בית מהחברה הערבית היה 37%, ובאלה החרדיים 45%, לעומת 8% בלבד במשקי הבית היהודיים שאינם חרדיים.¹ פערים אלה מאפיינים את החברה הישראלית שנים רבות. כדי לבדוק אם יש בקרב הצעירים מגמה של צמצום פערי העוני בין קבוצות האוכלוסייה בהשוואה לאוכלוסייה המבוגרת יותר, או דווקא התרחבות של הפערים, אנו בוחנים את השוני במאפיינים כלכליים ודמוגרפיים בין משקי הבית הצעירים (של גילאי 25–44) המשתייכים לקבוצות השונות. בחלק מן המשתנים אנו בוחנים גם את השוני בפרמטרים בהשוואה לקבוצת גיל מבוגרת יותר (גילאי 45–64) בשנת 2021 או בשנת 2001, כאשר הקבוצה המבוגרת הייתה צעירה.²

ההכנסה הפנויה לנפש (סטנדרטית) היא אחד המדדים המקובלים לרמת ההכנסה של האוכלוסייה. מדד זה מביא לידי ביטוי את כמות המשאבים הזמינים למשק הבית תוך התחשבות בגודלו היחסי, ומשמש, בין היתר, לקביעת קו העוני. בחינת הפערים במדד בין קבוצות האוכלוסייה מלמדת שההכנסה הפנויה לנפש אצל הערבים והחרדים היא כמחצית מאשר אצל היהודים שאינם חרדים (קבוצת הבסיס) (איור ז'-1). כפי שיוסבר בהמשך הפרק, פערי ההכנסה בין משקי בית מהחברה החרדית ליהודים שאינם חרדים נובעים בעיקר מהיקף תעסוקה ואקדמיזציה נמוכים אצל הגברים החרדיים לצד מספר רב יותר של ילדים במשפחות החרדיות. לעומת זאת מקור עיקר הפערים מול משקי הבית מהחברה הערבית הוא בשיעורי תעסוקה נמוכים בקרב נשים ובשיעור נמוך של אקדמאים בקרב הגברים. בהשוואה בין משקי הבית הצעירים למבוגרים ניתן לראות

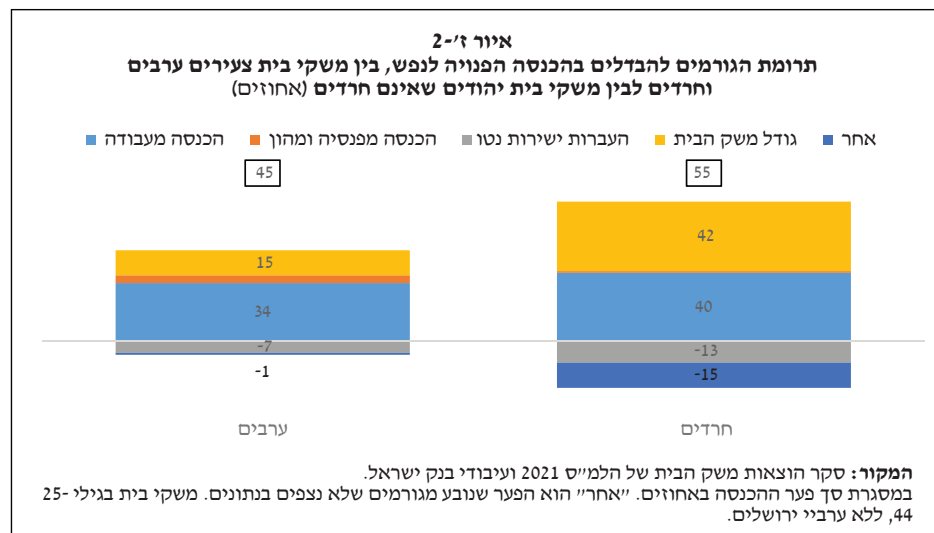
בהכנסה הפנויה לנפש ישנם פערים ניכרים בין משקי הבית של ערבים וחרדים לאלה של יהודים שאינם חרדים. הגורמים העיקריים לפערים הם הכנסה נמוכה מעבודה במשקי הבית הערביים והחרדיים והעובדה שבמשקי בית אלו ישנן יותר נפשות.

¹ חישוב זה מבוסס על ניתוח סקר הוצאות משק הבית לשנת 2019, שכן דוח העוני של המוסד לביטוח לאומי לשנת 2021 עדיין לא פורסם. משק בית נחשב לעני אם ההכנסה הפנויה לנפש (סטנדרטית) בו נמוכה ממחצית חציון ההכנסה הפנויה לנפש סטנדרטית בכלל משקי הבית.

² זיהוי האוכלוסייה החרדית והערבית בנתוני 2021 הוא לפי הגדרה עצמית, ובנתונים מלפני 2014 – לפי ההגדרה המנהלית. שינוי ההגדרות לא שינה משמעותית את התוצאות. קבוצות הגיל נקבעו בהתאם לגילו של ראש משק הבית. הניתוח בסעיף זה אינו כולל את ערביי (מזרח) ירושלים.

שהפער בהכנסה הפנויה בין הצעירים מהחברה הערבית לצעירים היהודים הלא חרדיים קטן במקצת מאשר בקרב המבוגרים, בזכות עלייה יחסית בהכנסה הכלכלית (מעבודה, פנסיה והון) לצד ירידה בגודל משקי הבית. לעומת זאת, בחברה החרדית הפער של הצעירים גדול יותר מזה שבקרב המבוגרים, בשל ירידה יחסית בהכנסה וכן עלייה בגודל משקי הבית. ההכנסה הפנויה לנפש מורכבת מהכנסות משק הבית מעבודה שכירה ועצמאית, הכנסות מהון, פנסיות והעברות נטו (ההעברות הישירות ממקורות ציבוריים ופרטיים בניכוי תשלומי המס הישירים). חלקי מספר הנפשות הסטנדרטיות במשק הבית.³ כדי לבחון את התרומה של המשתנים השונים לפער ההכנסות בין משקי הבית הערביים והחרדיים לאלה היהודיים שאינם חרדיים עשינו שימוש בשיטת הפירוק של Blinder-Oaxaca (איור ז'-2).⁴ בשנת 2021 הפערים בהכנסה הפנויה לנפש נבעו בעיקר מהבדלים בהכנסה מעבודה ומגודל משק הבית, ואילו ההעברות נטו וגורמים נוספים, שלא ניתן לכמת אותם בנתונים (הגורמים הלא נצפים, השונות הלא מוסברת), פעלו לצמצום הפערים. השוואה לשנת 2019, ללא השפעות תקופת הקורונה, מניבה תוצאות דומות אך עם פערים ניכרים יותר בהכנסה מעבודה ותרומה משמעותית יותר של ההעברות אל משקי הבית לצמצום פערי ההכנסות. בהמשך הניתוח אנו דנים בהרחבה בכל אחד מהגורמים המשפיעים על פערים אלו (כיוון שמדובר באוכלוסייה צעירה, ההשפעה של ההכנסה מפנסיה והון נמוכה, ולכן איננו מרחיבים עליה בניתוח זה).

ההכנסה מעבודה שכירה ועצמאית

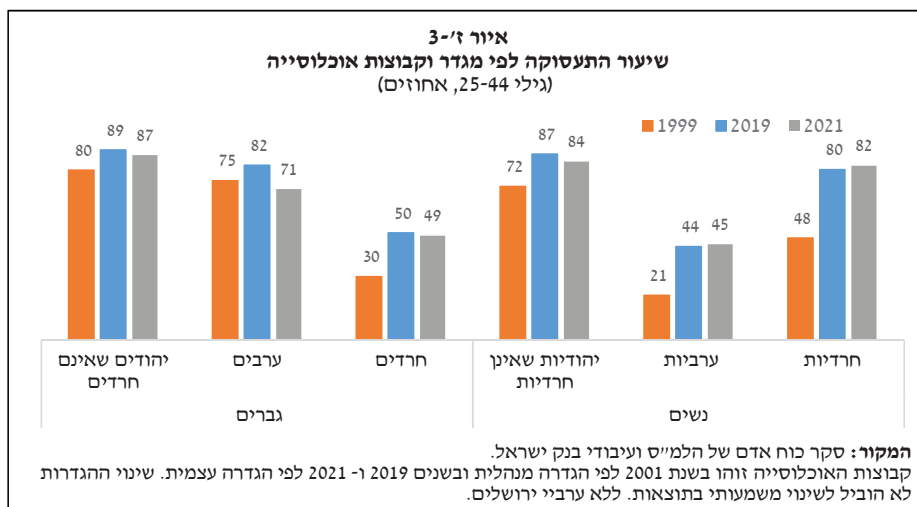
מאפיינים כלכליים ודמוגרפיים שונים עשויים להסביר את הפערים בין קבוצות האוכלוסייה השונות בהכנסה ברוטו מעבודה שכירה ועצמאית, בשיעור התעסוקה, במספר שעות העבודה למועסק, במאפייני השכלת בני משק הבית ובאזור הגאוגרפי שבו שוכן משק הבית. להלן יידונו ההבדלים במאפיינים השונים.

³ שקלול מספר הנפשות לפי סולם אחיד, המניח יתרונות לגודל בהוצאות במשק הבית. כלומר, שנדרשת תוספת הוצאה הולכת ופוחתת כדי לשמור על אותה רמת חיים כשמשק הבית מתרחב. הסולם קובע כיחידת בסיס משק בית בן שתי נפשות; ככל שמספר הנפשות במשק הבית עולה, פוחת המשקל השולי שניתן לכל נפש המתווספת אליו.

⁴ שיטה זו מאפשרת ניתוח כמותי של הפערים בין קבוצות תוך הבחנה בין הפער הנובע משוני בממוצעים של המשתנים המסבירים לבין שוני באומדים בגישת ה-two-fold decomposition using pooled model. המשתנה המוסבר הוא ההכנסה הפנויה לנפש תקינה, והמשתנים המסבירים הם הכנסות משק הבית מעבודה שכירה ועצמאית, הכנסתו מהון, הכנסתו מפנסיה, הכנסתו מהעברות ישירות נטו (תשלומי הקצבאות והתמיכות בהפחתת תשלומי המס), מספר הנפשות הסטנדרטיות במשק הבית.

הבדלים בשיעורי התעסוקה ובשעות העבודה למועסק

תשומת העבודה, כפי שהיא מתבטאת בשיעור התעסוקה ובשעות העבודה למועסק, משפיעה על פערי ההכנסות מעבודה בין הקבוצות. השוואה של שיעורי התעסוקה מגלה פערים בין הצעירים הערבים והחרדים למקביליהם היהודים שאינם חרדים הן בשנת 2021 והן בשנת 2019, לפני תקופת הקורונה (איור ז'-3). שיעורי התעסוקה של נשים ערביות וגברים חרדים נמוכים משמעותית מאלה של יתר הקבוצות. השוואה של שיעורי התעסוקה בקבוצות הגיל הצעירות בשנת 2019 לשיעוריה בקבוצות המבוגרות בהיותם צעירים (בשנת 1999) מעלה שבכל הקבוצות עלה היקף התעסוקה בעשורים האחרונים, אך הפערים בין הקבוצות עדיין גדולים.

שיעור התעסוקה אינו מראה את התמונה הכוללת, משום שיש השפעה להיקף המשרה של המועסקים. השוואה של מספר שעות העבודה השבועיות למועסק מעלה שגברים חרדים עובדים בשבוע כ-21% פחות מאשר בני גילם הלא-חרדים ואילו הערבים עובדים מספר שעות דומה, לזה של בני גילם היהודים שאינם חרדים (איור ז'-4). היקף המשרה של נשים עובדות חרדיות וערביות נמוך בממוצע ב-17% ו-7% מזה של יהודיות שאינה חרדיות, בהתאמה. בחינת המגמות מעלה שבקרב גברים יהודים – חרדים ושאינם חרדים – הירידה בשעות העבודה השבועיות, במהלך התקופה, כשצומצמו שעות העבודה במשק, הייתה החזקה ביותר. בקרב הנשים גידולו של שיעור התעסוקה במהלך התקופה לווה ביציבות של מספר שעות העבודה למועסקת.

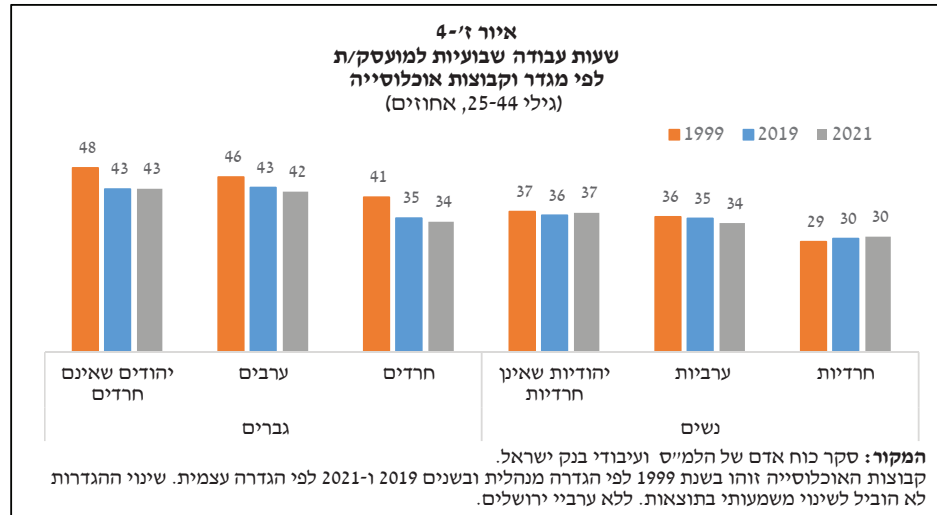
הבדלים במאפייני ההשכלה

לרמת ההשכלה האקדמית נודעת השפעה גבוהה על כושר ההשתכרות של הפרטים הן מבחינת הזדמנויות התעסוקה והן מבחינת השכר לשעת עבודה. מחקרים שנערכו בישראל הראו שתוספת התשואה השולית לתואר ראשון לעומת תעודת בגרות נאמדת בכ-30% (Frish, 2009; מלצר, 2014; דבאוי, אפשטיין ווייס, 2021).^{5,6,7} השוואה של שיעור האקדמאים לפי המגדר וקבוצות

⁵ Roni Frish, (2009). The economic returns to schooling in Israel. Israel Economic Review

⁶ יעל מלצר (2014). תשואה מהשכלה: אי-שוויון בין קבוצות אוכלוסייה. מכון ון ליר.

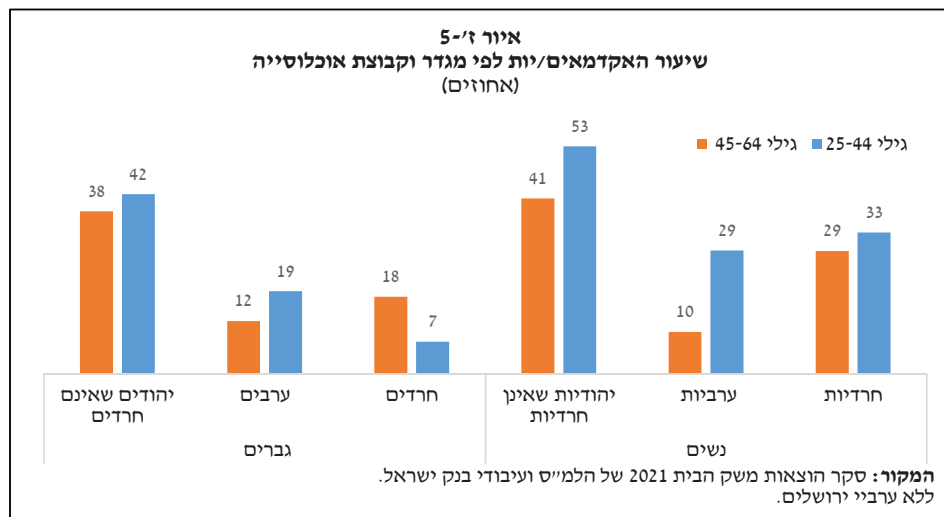
⁷ מיכאל דבאוי, גיל אפשטיין ואבי וייס (2021). תשואה מהשכלה ומניסיון בשוק העבודה בישראל. מכון טאוב.

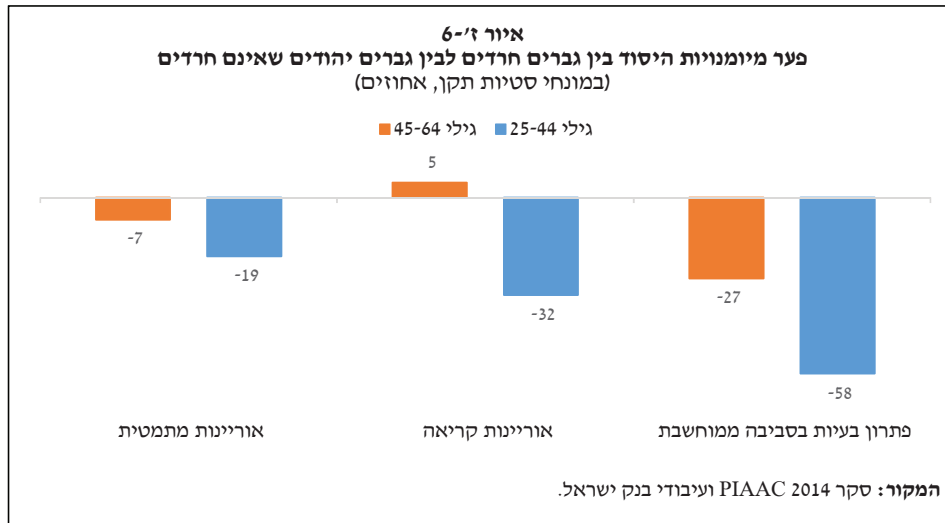
בקרב הגברים החרדים ניכרת מגמת ירידה של שיעור האקדמאים.

האוכלוסייה מעלה ששיעורם בקרב היהודים שאינם חרדים בני 25–44 גבוה הרבה יותר מאשר ביתר הקבוצות, הן אצל הנשים והן אצל הגברים (איור ז'-5). השוואה ביחס לקבוצת הגיל המבוגרת מאפשרת לבחון תמורות שחלו בשיעור האקדמאים במשך השנים. השינוי המשמעותי ביותר בהשכלה היה בקבוצות הנשים, ובפרט הערביות, אך הגידול הניכר של שיעור האקדמאיות בקרבן צמצם רק חלקית את פער ההשכלה האקדמית ביחס ליהודיות שאינן חרדיות, מפני שגם בקרב אלה שיעור האקדמאיות עלה משמעותית. באשר לנשים החרדיות ניתן לראות שהגידול של שיעור האקדמאיות בקרבן נמוך ביחס ליהודיות שאינן חרדיות, מה שהביא להתרחבות הפערים. בקרב קבוצות הגברים התמורות בהיקף ההשכלה קטנות יותר. הפערים בין היהודים שאינם חרדים לערבים הצטמצמו מעט, ואילו הפערים בין החרדים ליהודים שאינם חרדים התרחבו, בגלל ירידה של שיעור האקדמאים החרדים.

ניכר שוני במגמות של רכישת השכלה אקדמית בין החברה החרדית לערבית. היקף לימודי הליכה המצומצם בבתי הספר בחברה החרדית עשוי להוות חסם בכניסה לאקדמיה. בניס חרדים

לומדים לימודי ליבה באופן מוגבל עד לכיתה ח' אך לאחר מכן, בהגיעם לישיבה הקטנה, מרבית הבנים החרדים מפסיקים לחלוטין ללמוד לימודי ליבה. לפי שנתון החברה החרדית לשנת תשע"ט (2018/19) רק כ-5% מהבנים החרדים ו-22% מהבנות החרדיות היו זכאים לתעודת בגרות.⁸ בהעדר לימודי ליבה הוקמו מסלולים שונים לקידום השתלבותה של האוכלוסייה החרדית באקדמיה, כגון מכינות, אך שיעורי הנשירה מהמכינות ומלימודי התואר הראשון גבוהים,⁹ ובקרב אלו המסיימים את התארים יש ייצוג יתר בתחומים שבהם השכר נמוך, כגון חינוך ועבודה סוציאלית. פערים אלו בהשכלה הפורמלית באים לידי ביטוי בסקר PIAAC 2014,¹⁰ המודד מיומנויות. בחינת פער המיומנויות בין גברים חרדים לגברים יהודים שאינם חרדים לפי קבוצות גיל מעלה שפער זה בקבוצת הצעירים רחב יותר מאשר בקבוצת המבוגרים (איור ז'-6).

פרי-חזן ואחרים (2023) מציינים שבמדינות שונות סוגיית לימודי הליבה – ובפרט האיזון בין טובת הילד וזכותו לחינוך, העדפות ההורים והאינטרסים של המדינה – מעוררת קונפליקט בין בתי ספר דתיים (יהודיים ואחרים) לרשויות (למשל - בארה"ב, אנגליה, בלגיה, קנדה, סינגפור ועוד).¹¹ הניסיון במרבית המדינות (ביחס לחרדים ולמוסלמים), מלמד שהיעילות של כפיית לימודי ליבה מוגבלת, בשל התנגדות האוכלוסייה והעדר נכונות של המדינה להשתמש באמצעי אכיפה, ובפרט הימנעות מסגירת בתי ספר. חריגה בכך היא בלגיה, שם בתי ספר חרדיים עצמאיים מסובסדים מקבלים, מחד גיסא, אוטונומיה בקביעת תוכנית הלימודים, ומאידך נדרשים לספק לבוגריהם סל מיומנויות, המוערך באמצעות בחינות חיצוניות וזאת בליווי של תהליכי בקרה קפדניים.¹²

⁸ גלעד מלאך ולי כהנר, שנתון החברה החרדית 2021. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

⁹ דגנית לוי, שילוב חרדים בהשכלה הגבוהה 2021. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

¹⁰ הנתונים לשנת 2014 הם הנתונים העדכניים ביותר הקיימים למועד כתיבת דוח זה. לקראת סוף 2022 החל איסוף הנתונים עבור המחזור השני של הסקר בישראל.

¹¹ Lotem Perry-Hazan, Netta Barak-Corren, Gil Nachmani. Noncompliance with the Law as Institutional Maintenance: The Case of Haredi Boys Schools' Decisions Regarding Core-Curriculum Regulations, 2023. working paper, – lations, 2023

¹² לטם פרי-חזן. הסדרת לימודי ליבה בחינוך החרדי בפרספקטיבה השוואתית. משפט חברה ותרבות א, 493–525, 2020.

בישראל מופעלת מדיניות של תמרוץ כלכלי לעידוד לימודי ליבה בבתי הספר, אך לדברי מבקר המדינה רמת הביקורת של משרד החינוך על יישום המדיניות בידי המוסדות נמוכה, וכך גם הסבירות לסגירות מוסדות שאינם עומדים בדרישות של היקף לימודי הליבה, או לביטול תקצובם.¹³ פרי-חזן ואחרים (2023) מצאו במחקרם קשר חיובי בין רף ההתחייבות של בית הספר לבנים להיקף לימודי הליבה במסגרת כללי התקצוב לבין היקף לימודי הליבה המלומדים בו בפועל, עם פערים בין מקצועות הלימוד (ציות גבוה יחסית לגבי עברית וחשבון וציות נמוך לגבי אנגלית ומדעים) ובין שכבות הגיל (ציות נמוך בכיתות ז'-ח').¹⁴ לנוכח חשיבותה של ההשכלה הפורמלית לצמצום פערי ההכנסה בין הקבוצות ולהעלאת רמת ההכנסה הממוצעת במשק יש לפעול להגברת היקף לימודי הליבה בבתי הספר החרדיים.

בחברה הערבית ניכרת מגמת גידול של שיעור האקדמאים.

בחברה הערבית התמונה שונה. בשנים האחרונות הולך וגדל מספר הסטודנטים ומסיימי התארים בכל הרמות, ובפרט בקרב נשים. בשנת 2003 היוו הסטודנטים הערבים כ-7.5% בלבד ממקבלי תואר ראשון, ואילו בשנת 2021 הגיע שיעורם ל-15.15%.¹⁵ חסם משמעותי להשתלבות של ערבים באקדמיה נובע מהעדר שליטה בשפה העברית. זאת מפני שעד לשלב האקדמיה חלק הארי של התלמידים לומד בשפה הערבית בלבד ובסביבה דוברת ערבית, ואילו באקדמיה הם נדרשים ללמוד ולהתנהל בעברית ובסביבה הדוברת עברית. גם חוסר ההתאמה בין תוכנית הלימודים בעברית למבחן היע"ל (ידע עברית לאקדמיה) מציב בפני הערבים משוכה בכניסה לאקדמיה, וזאת אפילו לבוגרי 5 יחידות לימוד בעברית בציונים גבוהים. החלופות למוסדות האקדמיה דוברי העברית, אשר משמשות רבים בחברה הערבית, הן מכללות לחינוך בשפה הערבית בישראל ומוסדות להשכלה גבוהה ברשות הפלסטינית או בחו"ל.

בחינת הקשר בין רמת ההשכלה האקדמית לשיעורי התעסוקה בתקופה שלפני הקורונה מעלה שקשר זה חיובי וחזק במיוחד אצל הנשים הערביות והגברים החרדים. שיעור התעסוקה בקרב האקדמאים בשתי הקבוצות גבוה ב-40 נקודות אחוז מאשר בקרב הלא אקדמאים, בעוד שביתר הקבוצות שיעורי התעסוקה של אקדמאים גבוהים ב-10–15 נקודות אחוז בלבד משל האחרים בכל קבוצה.¹⁶ קשר זה בין השכלה לתעסוקה אינו בהכרח סיבתי, אך הוא עשוי ללמד על כיוונים תרבותיים של הרצון להשתלב בשוק העבודה, אשר מוביל לעלייה הן ברכישת ההשכלה והן בשיעור התעסוקה.

הבדלים באזור הגאוגרפי

מאפיין נוסף העשוי להסביר חלק מן הפערים בהכנסה של משקי הבית מעבודה הוא הפיזור הגאוגרפי שלהם, ובפרט ייצוג יתר של אחת הקבוצות השונות באזורי הפריפריה. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מגדירה אזור פריפריאלי כאזור המרוחק מאפשרויות כגון שווקים, מקומות תעסוקה ושירותי בריאות), פעילויות (כגון עבודה, לימודים, קניות ופנאי). מדד הפריפריאליות נבנה בהתאם להגדרה זו, במטרה לאפיין את היחידות לפי מקומן הגאוגרפי בטווח שבין הפריפריאלי ביותר למרכזי ביותר. בחינת ההבדלים בין הקבוצות מגלה שוני ברמת הפריפריאליות בין היהודים לערבים: רק כ-16% ממשקי הבית הערביים שוכנים ביישובים המדורגים במדד כמרכזיים או מרכזיים מאוד, וזאת לעומת חלק הארי ממשקי הבית בקבוצות היהודים (איור ז'-7). בשנת 2021 ההכנסה-מעבודה של אקדמאי ביישובים הפריפריאליים והפריפריאליים מאוד עמדה על כ-86%

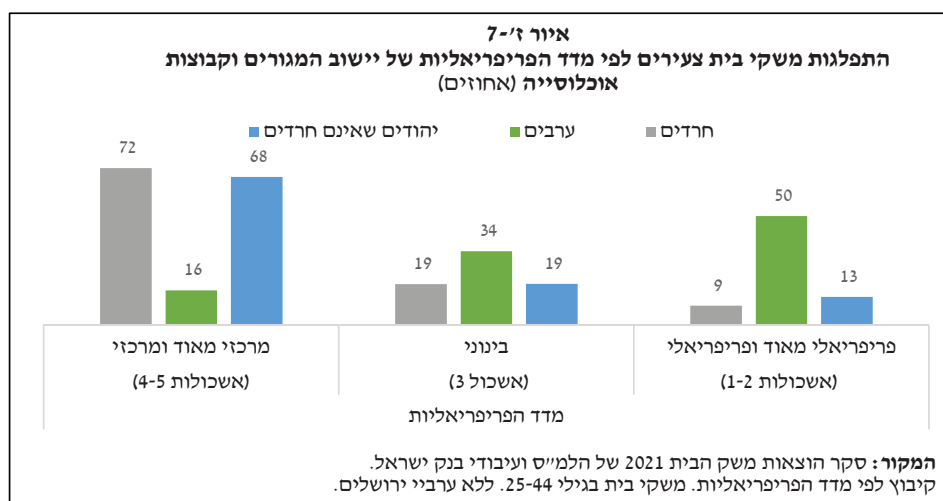
¹³ מבקר המדינה, דוח שנתי 70-ב'. משרד החינוך – החינוך החרדי והפיקוח עליו, 2020.

¹⁴ ראה הערת שוליים 11.

¹⁵ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על מקבלי תארים בשנים תשס"ג ותשפ"א.

¹⁶ נתוני סקר כוח האדם 2019, עיבודי בנק ישראל. בחינה על בסיס נתוני 2021 הניבה תוצאות דומות.

ו-81% מההכנסה מעבודה ביישובים מרכזיים ומרכזיים מאוד, אצל הגברים והנשים, בהתאמה. גם כאן הסיבתיות יכולה להיות דו-כיוונית: ייתכן שבעלי כושר השתכרות גבוה נוטים לבחור באזור מגורים מרכזי, וכן שמגורים באזור פריפריאלי מגבילים את כושר ההשתכרות.

תרומת המשתנים לפער ההכנסה מעבודה

כדי לבחון את תרומת כלל המשתנים שתוארו לפער בין ערבים וחרדים ליהודים שאינם חרדים בהכנסה מעבודה עשינו שימוש בשיטת הפירוק של Blinder-Oaxaca.¹⁷ בדיקה בשיטה זו, המוצגת באיור ז'-8, מראה שהפער בהכנסה מעבודה בין משק בית חרדי למשק בית יהודי שאינו חרדי הוא כ-51%, ומרביתו (35% מתוך 51%) מוסברת בהבדלים בשיעור האקדמאים ובהיקף של תשומת העבודה בקרב הגברים. כ-7% מהפער מוסברים בהבדלים במאפיינים אלו בקרב הנשים. בחברה הערבית הפערים נובעים בעיקר מהפער בתשומת העבודה של הנשים, מהפער בהשכלה האקדמית של הגברים ומהשוני בפזורה הגאוגרפית והריכוז הניכר באזורי הפריפריה (כ-10% בכל אחד מאלה). בשתי הקבוצות נותר פער בלתי מוסבר, והוא ניכר יותר במשקי הבית החרדיים. פער זה עשוי לנבוע מגורמים שונים; אחד מהם הוא שוני בהתפלגות משלחי היד בקרב האקדמאים ועיסוקם של האקדמאים במשלחי יד שהשכר בהם נמוך, כפי שיוצג בהרחבה בסעיף 3 של פרק זה.

[חלק ניכר מההבדלים בין הקבוצות בהכנסה מעבודה מקורם בשיעורי ההשכלה ובתשומת העבודה.](#)

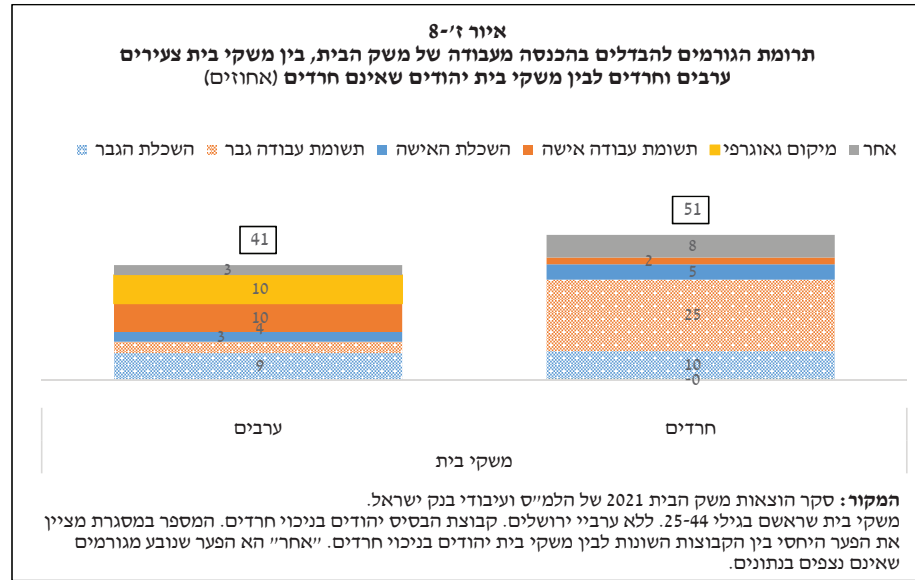
תשלומי העברה ומסים

העברות ישירות ומסים ישירים משמשים¹⁸ בין היתר, ככלי מדיניות לצמצום אי-השוויון. איור ז'-9. א' מראה את התרומה של ההעברות נטו, התמיכה הממשלתית וההעברות הפרטיות בניכוי המסים להכנסה הפנויה של משק הבית בקבוצות האוכלוסייה השונות. ההעברות נטו פועלות על הקבוצות השונות בכיוונים שונים: הן שליליות בקרב היהודים הלא חרדים, הקבוצה שבה

[תשלומי ההעברה נטו הם כחמישית מההכנסה הפנויה של משק בית חרדי.](#)

¹⁷ להרחבה על השיטה ראו הערת שוליים 4. המשתנה המוסבר: הכנסת משק הבית מעבודה שכירה ועצמאית. המשתנים המסבירים: שיעור הגברים האקדמאים, שיעור הנשים האקדמאיות, שעות עבודה לגבר (כולל לא מועסקים) שעות עבודה לאישה (כולל לא מועסקות) והמדד הפריפריאלי של היישוב (רציף). הרגרסיה נסבה על נתוני סקר הוצאות משק הבית, ישנם פערים מסוימים בנתוני התעסוקה בין הנתונים המקובלים מסקר כוח האדם (שהוצגו באיורים ז'-5 ו-ז'-6) לבין אלו שבסקר ההוצאות.

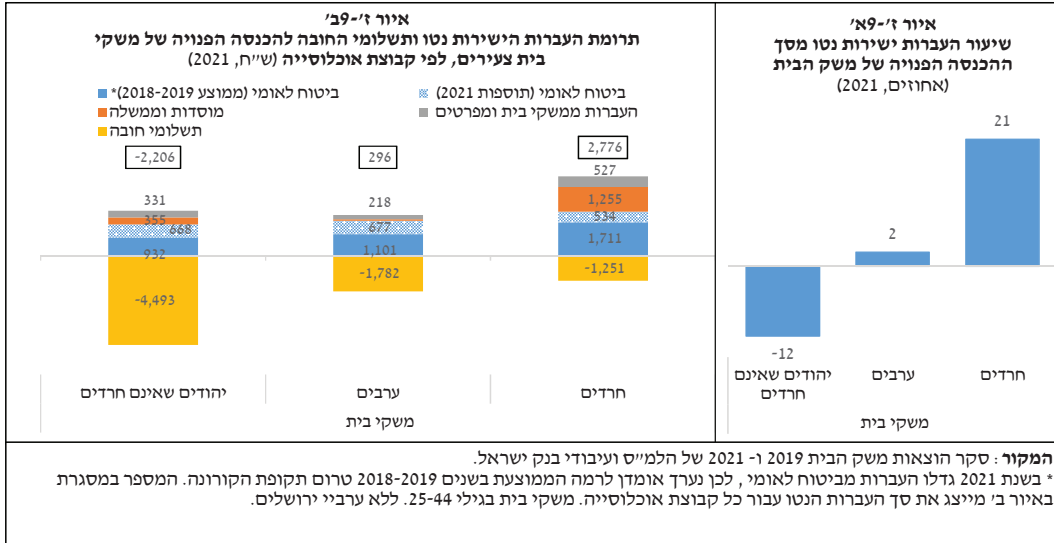
¹⁸ סעיף זה מתייחס להעברות ולמסים הישירים בלבד. בחישוב אין התייחסות למסים העקיפים (למשל למע"מ) ולאספקת שירותים בעין מהממשלה (למשל חינוך) או מהרשויות המקומיות (למשל הנחה בארנונה).

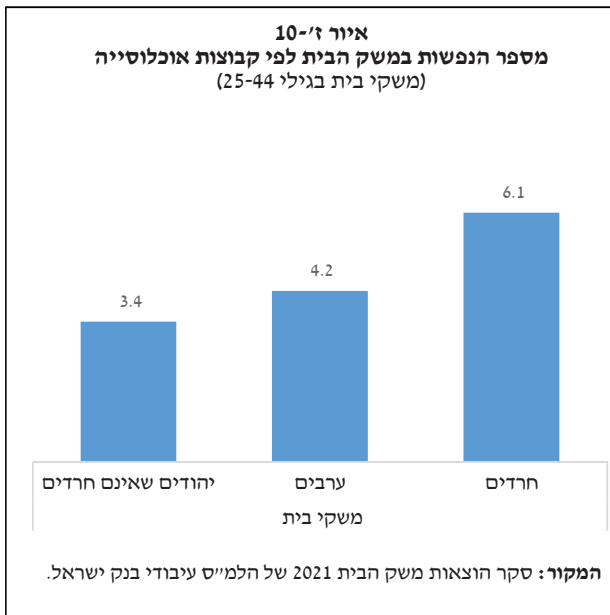
ההכנסה היא הגבוהה ביותר, חיוביות במקצת בחברה הערבית, ותרומתם משמעותית להכנסה הפנויה של משק בית חרדי משמעותית.¹⁹

בעוד שההבדל בתשלומי המס ברור יחסית, ונובע באופן ישיר מהשוני בהכנסה מעבודה (השפעה שתוארה בהרחבה בסעיף הקודם), הפער בהעברות הישירות נובע מגורמים שונים (איור ז'-9.ב). ההעברות הישירות למשקי הבית החרדיים גדולות במידה ניכרת מאשר ליתר הקבוצות. בחינה לפי מקור ההעברה מלמדת שהפערים נובעים בעיקר מהתמיכה של מוסדות או הממשלה בחברה החרדית, ובפרט מן הזכאות של אברכים בישיבות למלגות קיום, המותנית באי יציאה לעבודה. פער נוסף הוא בתשלומי הביטוח הלאומי, טרם הקורונה תקבולי הביטוח הלאומי היו גבוהים יותר בחברה החרדית, בעיקר בגלל התרומה הגבוהה של הקצבאות, המושפעות מגודל משק הבית (קצבת הילדים) ומשיעורי התעסוקה הגבוהים של הנשים (דמי הלידה). פער זה הצטמצם במקצת בשנת 2021, שבה התוספת לתקבולי הביטוח הלאומי במשקי הבית החרדיים הייתה נמוכה במקצת מאשר בשתי קבוצות השוואה. על כך נוספות בחברה החרדית תמיכות פרטיות ממשקי בית (למשל תמיכה שוטפת, מתנות באירועים וכו'), רכיב שתרומתו בקרב יהודים שאינם חרדים נמוכה יותר, וכמעט אינו מתקיים במשקי בית ערביים. יחס ההעברות נטו, כלומר היחס בין התמיכות הפרטיות המתקבלות לבין אלו המועברות למשקי בית אחרים, במשקי בית צעירים חרדיים ויהודיים שאינם חרדיים עמד על 71% ו-42%, בהתאמה, והיה שלילי בחברה הערבית.

¹⁹ שנת 2021 אופיינה בהעברות ישירות ניכרות בשל משבר הקורונה, אך רק בקרב משקי בית בחברה הערבית שינויים אלו באו לידי ביטוי בשינוי המגמה: בשנים שלפני תקופת הקורונה יחס ההעברות נטו בחברה הערבית היה שלילי במקצת.

גודל משק הבית

גודל משק הבית הוא גורם נוסף התורם להסבר הפערים בהכנסה הפנויה לנפש. בשנת 2021 משק בית חרדי צעיר הכיל בממוצע 6.1 נפשות, משק בית ערבי הכיל 4.2 נפשות ויהודי שאינו חרדי – 3.4 נפשות (איור ז'10). בחינת המגמה בנתוני פריון הילודה הכולל לפי קבוצות האוכלוסייה מעלה מגמות שונות; ביניהן: בין השנים 2001 ו-2021 ירד שיעור הפריון הכולל ב-1.7 ילדים בקרב נשים מוסלמיות וב-0.77 בקרב החרדיות ועלה ב-0.29 בקרב היהודיות שאינן חרדיות.²⁰

סיכום ודיון

בסוגיה זו בחנו את השפעתם של משתנים כלכליים ודמוגרפיים על הפער בין ערבים וחרדים ליהודים שאינם חרדים בהכנסה הפנויה לנפש, ולגבי חלק מהמשתנים בחנו את הדינמיקה לאורך זמן. מהניתוח עולה שעיקר הפערים בהכנסה הפנויה לנפש נובעים מפערים בהכנסה מעבודה, המושפעים משיעור האקדמאים ומהיקף תשומת העבודה המושקעת על ידי משקי הבית בקבוצות

²⁰ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על הילודה והפריון בישראל, 2020, והפריון של נשים יהודיות ואחרות בישראל לפי מידת הדתיות, 1979–2021.

האוכלוסייה. בלטו במיוחד הפערים בתשומת העבודה ובשיעור האקדמאים בין גברים חרדים ונשים ערביות לקבוצות האחרות. בחינת המגמות במשתנים השונים מעלה שבחברה הערבית ישנה מגמה חיובית של צמצום הפערים, המתבטאת בעלייה של היקף ההשכלה ושל שיעורי התעסוקה, בפרט בקרב הנשים. מגמת הגידול של מספר מקבלי התארים בחברה הערבית צפויה לצמצם בעתיד את פערי ההכנסות בין הקבוצות, דבר שעשוי לתרום למוביליות החברתית בטווח הארוך. לעומת זאת הפערים בין החברה החרדית לאחרות מתרחבים – בפרט בגלל הבדלים בתשומת העבודה ובשיעור האקדמאים בקרב הגברים החרדים. בשל ההיסמכות של החרדים על קצבאות, אוכלוסייה זו חשופה לסיכון גבוה יותר משינויים במדיניות הרווחה והתמיכות.

כדי לשמור על רמת חיים דומה לזו שבמדינות ה-OECD נדרשים צעדי מדיניות לשיפור ההון האנושי והפרייון בחברות החרדית והערבית.

הפער בין קבוצות האוכלוסייה בשיעורי פרייון הילודה מדגיש את ההיבט המקרו-כלכלי של סוגיה זו. תחזית האוכלוסייה של הלמ"ס (החלופה הבינונית) צופה שעד שנת 2065 שיעורי החרדים והערבים באוכלוסיית ישראל יגיעו ל-32% ו-19%, בהתאמה.²¹ כדי לשמור על רמת חיים דומה לזו שבמדינות ה-OECD ולצמצם את אי-השוויון הכלכלי בין קבוצות האוכלוסייה נדרשים כיום צעדי מדיניות לשיפור ההון האנושי הרלוונטי לשוק העבודה ופרייון העבודה בקבוצות אלו. בתוכנית של בנק ישראל להאצת הצמיחה במשק ישנה התייחסות לצעדי מדיניות אסטרטגיים, שיישומם צפוי להביא לצמצום פער ההכנסה מעבודה בין הקבוצות בטווח הארוך באמצעות הרחבת ההון האנושי הרלוונטי לשוק העבודה בקבוצות האמורות.²² עם הצעדים נמנים הרחבה ושיפור האיכות של החינוך בגילים 0–3 תוך סבסודו להורים עובדים בשכבות סוציו-אקונומיות נמוכות; הגדלת היקף התקצוב הדיפרנציאלי במערכת החינוך, ובפרט בחינוך העל-יסודי, לטובת בתי הספר באשכולות הטיפוח הנמוכים; תגבור לימודי העברית לערבים, ושיפור מיומנויות רלוונטיות לצורכי שוק העבודה בקרב בני חרדים, צעדים אלו ואחרים צפויים להגדיל את מספר האקדמאים, את תשומת העבודה ואת כושר ההשתכרות של המועסקים, ובכך לצמצם את פערי ההכנסות בין הקבוצות בתוך ישראל ובין ישראל למדינות ה-OECD.

²¹ הרכב האוכלוסייה בגילי העבודה (25–64) צפוי להשתנות אף הוא: בשנת 2065 שיעוריהם של החרדים והערבים צפויים לעמוד על 26.0% ו-21.8%, בהתאמה. תחזית אוכלוסיית ישראל עד שנת 2065, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2017.

²² תוכנית בנק ישראל להאצת הצמיחה במשק: צירי פעולה אסטרטגיים מומלצים לממשלה, 2023.

סוגיה 2: התפלגות משלחי היד של אקדמאים בישראל – פערים בין מגזרים

מן הדיון בסוגיה הקודמת התברר שאחד ההסברים לפערי השכר בין הערבים והחרדים לבין היהודים שאינם חרדים קשור לפערים ברמת ההשכלה ולשיעור האקדמאים (איורים ז' ו-ז' 8). עם זאת, גם כאשר מתמקדים בקבוצת האקדמאים רואים פערי שכר בין שלוש הקבוצות: שכר הממוצע של האקדמאים היהודים הלא חרדים גבוה מזה של האקדמאים הערבים והחרדים. פערים אלה נובעים בין היתר מפערים בהתפלגות תחומי הלימוד ומשלחי היד. איור ז' 11 מציג את שיעורי העוסקים בקבוצות משלחי יד המאופיינים ברמות שכר גבוהות ונמוכות מכלל האקדמאים בחלוקה לפי המגדר והמגזר.^{23, 24} מהאיור עולה ששיעור העוסקים במשלחי יד המאופיינים בשכר ממוצע נמוך (למשל חינוך) גבוה בקרב האקדמאים הערבים והחרדים, ואילו שיעור העוסקים במשלחי יד המאופיינים בשכר ממוצע גבוה (למשל מקצועות טכנולוגיים וניהוליים) נמוך בקרבם. כך, למשל, שיעור העוסקים בשלוש הקבוצות של משלחי היד שבהן השכר הממוצע הוא הגבוה ביותר (רפואה, ניהול ומקצועות טכנולוגיים) בקרב האקדמאים היהודים שאינם חרדים היה בשנים 2018–2022 64%, ואילו השיעורים המקבילים בקרב האקדמאים הערבים והחרדים היו 37% ו-28% בהתאמה, בלבד. גם בקרב הנשים נמצאו פערים: שיעור העוסקות בשלוש קבוצות משלחי היד המאופיינות בשכר הממוצע הגבוה ביותר בקרב האקדמאיות היהודיות שאינן חרדיות עמד על 30%, ואילו השיעורים המקבילים בקרב האקדמאיות הערביות והחרדיות עמדו על 7% ו-12% בהתאמה, בלבד. נקודה חשובה נוספת היא השיעור הגבוה של הערבים המועסקים במקצועות הבריאות. בפרט, שיעורי הערבים בתחומים פרא-רפואיים כגון סיעוד ורוקחות, שבהם השכר הממוצע נמוך יחסית, גבוהים מהשיעורים המקבילים בקרב היהודים הלא חרדים הן אצל הגברים והן אצל הנשים. עם זאת, בקרב הגברים האקדמאים הערבים שיעור העוסקים ברפואה, משלח יד שבו רמת השכר גבוהה, גבוה ביחס לשיעור המקביל בקרב היהודים הלא חרדים. נוסף על כך, שיעור גבוה של גברים ערבים מועסקים במשלחי יד פרא-רפואיים שבמגזר היהודי מאופיינים ברוב נשי מובהק (למשל סיעוד ורוקחות).

השתלבות החברה הערבית והמגזר החרדי בתעסוקה בכלל ובתעסוקה איכותית בפרט יכולה להוות מנוע צמיחה חשוב של המשק וכלי לצמצום פערים חברתיים. ייתכן שהבנת הסיבות לפערים בהתפלגות משלחי היד האקדמיים תאפשר לזהות חסמים, אשר בעטיים האקדמאים הערבים והחרדים עוסקים במשלחי יד פחות מתגמלים, מה שיכול להביא להקצאה לא אופטימלית בשוק העבודה,²⁵ לאי מימוש פוטנציאל הצמיחה של המשק²⁶ ולהגברת אי-השוויון. לפי מחקרים שנערכו בישראל, השיעורים הנמוכים של ערבים במשלחי יד אקדמיים בעלי רמות שכר גבוהות (למשל מקצועות טכנולוגיים) עשויים להיות קשורים לפערים בין יהודים לערבים ברמה ובאיכות של

פערי השכר בין אקדמאים ערבים וחרדים לבין אקדמאים יהודים שאינם חרדים מבטאים, בין היתר, שוני בהתפלגות על פי משלחי היד.

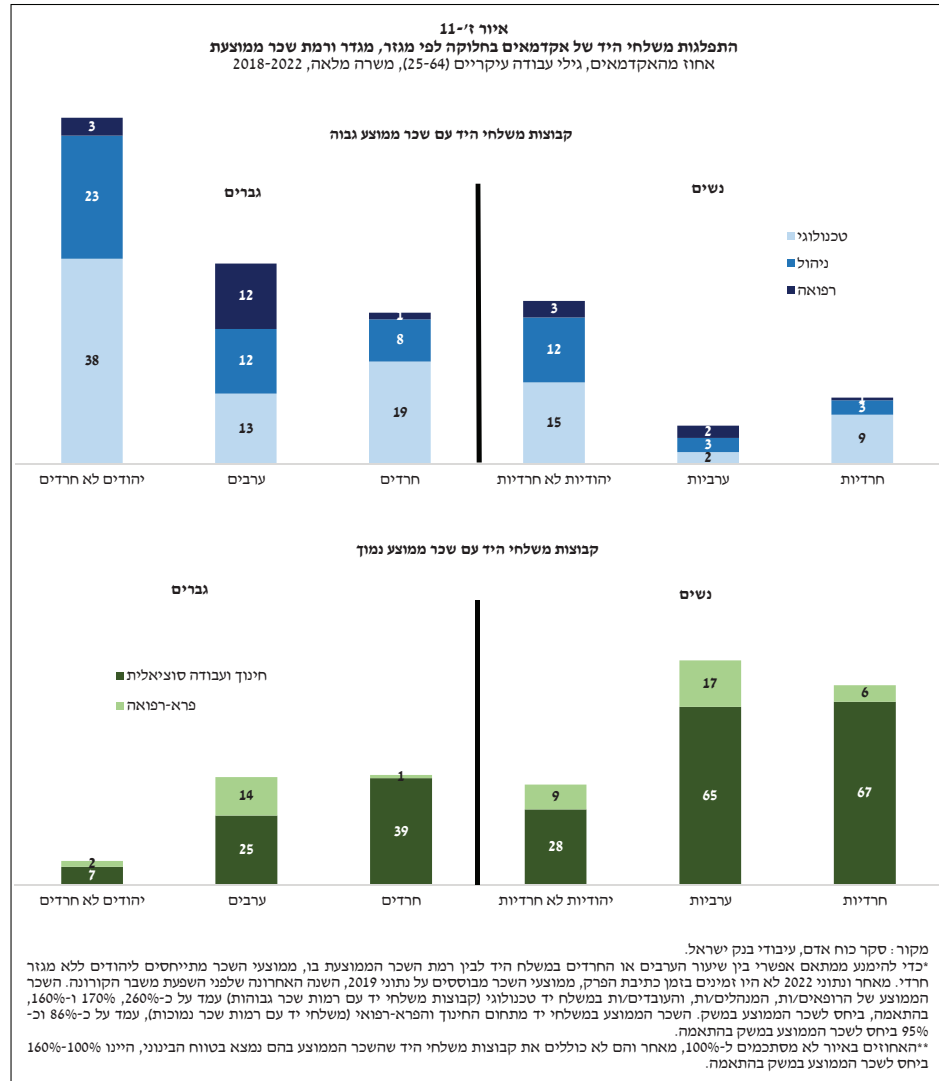
²³ כדי לשקף באופן מיטבי את התפלגות משלחי היד של אקדמאים מהחברה הערבית, ועל רקע מספר התצפיות המוגבל, חולקו משלחי היד האקדמיים ל-7 קבוצות בהתאם לאופיים ולרמת השכר הממוצעת בהם.

²⁴ האיורים והניתוח הרב-משתני בחלק זה מתבססים על סקרי כוח אדם וקובצי עובד-מעביד של רשות המסים (לשכירים ולעצמאיים) לשנים 2018–2022, ללא התקופה שבין מרץ 2020 ליוני 2021, שבה משבר הקורונה היה עשוי להשפיע משמעותית על התפלגות משלחי היד. הניתוח מתמקד באקדמאים העוסקים במשלחי יד ניהוליים או אקדמיים, אשר דיווחו על תעסוקה במשרה מלאה כשהם נדגמו בסקרי כוח האדם. בגלל מאפיינים ייחודיים של ערביי מזרח ירושלים הניתוחים בחלק זה אינם כוללים קבוצה זו.

²⁵ ג' ברנד (2019). התשואה למיומנויות בשוק העבודה בישראל. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

²⁶ ראו:

C.T. Hsieh, E. Hurst, C.I. Jones and P.J. Klenow (2019). "The allocation of talent and US economic growth." *Econometrica* 87(5), 1439-1474.

ההשכלה.²⁷ הפערים בהשכלה בין היהודים לערבים באים לידי ביטוי בין היתר בפערי הישגים במבחנים ארציים (מיצ"ב), במבחנים בין-לאומיים (למשל PISA, PIAAC), במבחן הפסיכומטרי ובמבחנים נוספים.²⁸ כמו כן אפשר שהשיעורים הגבוהים של האקדמאים המועסקים במקצועות החינוך במגזר הערבי קשורים להעדפת עבודה בסביבה ערבית ובשפה הערבית, במיוחד על רקע רמות ידע נמוכה בעברית בחלק גדול מהחברה הערבית.²⁹ הסבר אפשרי נוסף הוא קיומו של תהליך "התקבצות" של החברה הערבית למשלחי יד מסוימים, כגון מקצועות הבריאות – העדפה לבחור במשלחי יד שבהם כבר עוסקים ערבים רבים יחסית, גם בהשפעת החשיפה למקצועות אלה (דרך

²⁷ ז' קריל, וני עמרייה (2019). חסמים להשתלבות האוכלוסייה הערבית במערכת ההשכלה הגבוהה. משרד האוצר

תחאוכו, מי' (2019). החברה הערבית כמנוע צמיחה במשק הישראלי. מכון אהרן למדיניות כלכלית.

²⁸ אמנם ההשוואה המוצגת כאן מתייחסת לכלל האוכלוסייה, ולא רק לאקדמאים, אך סביר שממוצע הישגים של אקדמאים ערבים במבחנים השונים נמוכים מזה של האקדמאים היהודים.

²⁹ מי' תחאוכו, ע' קלישר וקי' מושקלב (2020). התשוואה לידע בשפה העברית בחברה הערבית: חסמים ברכישת השפה והדרכים להסרתם. מכון אהרן למדיניות כלכלית.

קרובי משפחה, מכרים ושכנים) וגם עקב היכרות עם גורמים מהתחום, שמגדילה את הסיכוי להשתלבות מוצלחת בתעסוקה במשלח היד.³⁰ ייתכן גם שקיים בחברה הערבית חשש מאפליה או מקשיים במציאת תעסוקה במשלחי יד שהם, לעת עתה, פחות מקובלים בחברה הערבית, ומציאת עבודה בהם תלויה במידה רבה בקשרים עם אנשים מהתחום.³¹

נקודה נוספת שעשויה להסביר חלק מהשיעורים הגבוהים של ערבים וחרדים בתחום החינוך היא פרוץ הילודה הגבוה בשני המגזרים האלה, ביחס ליהודים הלא חרדים. היחס בין מספר הילדים והנערים בגילים שבהם לומדים במסגרות חינוכיות (גילי 0–18) לבין המבוגרים בגילי העבודה העיקריים (25–64) בקרב היהודים הלא חרדים היה ב-2022 כ-0.62 (0.62 ילדים או נערים בגילי 0–18 על כל מבוגר בגילי 25–64), ואילו היחס המקביל בקרב הערבים היה 0.88, ובקרב החרדים – 1.82.³² בהנחה שבדרך כלל המורים המלמדים ילדים ממגזר מסוים משתייכים לאותו מגזר נראה ששיעור המורים הדרוש במגזר החרדי גבוה (בערך) פי שלושה מן השיעור הדרוש בקרב היהודים הלא חרדים.³³

עקב מספר התצפיות הקטן של אקדמאים מהמגזר החרדי שנדגמו בסקרי כוח האדם לשנים הרלוונטיות, הניתוחים והאיוורים בהמשך חלק זה אינם כוללים את המגזר החרדי ומתמקדים בפערים שבין הערבים לבין היהודים הלא חרדים.

קבוצות גיל: פערים בהתפלגות משלחי היד בין עובדים צעירים למבוגרים עשויים להצביע על מגמות בהתפתחות ההתפלגות של משלחי היד לאורך העשורים האחרונים. בהשוואת ההתפלגות של הדור הצעיר (גילאי 25–44) לזו של הדור המבוגר יותר (45–64) נמצא ששיעור האקדמאים הערבים העוסקים במקצועות החינוך והעבודה הסוציאלית, אשר ממוצע השכר בהם נמוך, ירד במידה ניכרת, ובמקביל עלה בקרב הנשים והגברים שיעור העוסקים במשלחי יד פרא-רפואיים, ובקרב הגברים – גם שיעורם של העוסקים במשלחי יד טכנולוגיים ורפואה.^{34, 35} ממצאים אלה משקפים מגמת עלייה של שיעור הערבים האקדמאים העוסקים במשלחי יד שבהם השכר הממוצע גבוה, בעיקר בקרב הגברים (איור ז'-12).³⁶ ממצא דומה נתקבל גם במחקר שנערך באגף הכלכלנית

סיבה אפשרית לשיעור הגבוה של חרדים וערבים אקדמאים במקצוע החינוך היא שיעורי פרוץ הילודה הגבוהים במגזרים אלה.

האקדמאים הערבים הצעירים – במיוחד הגברים – נוטים לעבוד במשלחי יד בעלי פוטנציאל השתכרות גבוה ביחס לאלה המבוגרים יותר.

³⁰ נ' חדאד חאג'י יחיא, א' סייף, נ' קלינר קסיר ובי' פרגיון (2021). חינוך והשכלה בחברה הערבית - פערים וניצנים של שינוי. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

³¹ ע' ישיב ונ' קלינר קסיר (2018). כלכלת החברה הערבית בישראל. המכון החרדי למחקרי מדיניות.

³² נתונים מבוססים על תחזית אוכלוסיית ישראל עד שנת 2065, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2017 ועיבודי בנק ישראל. זאת מפני שבשנתונים הסטטיסטיים של הלמ"ס אין נתונים לגבי המגזר החרדי. אומדן האוכלוסייה הערבית על בסיס השנתון הסטטיסטי הניב תוצאות דומות.

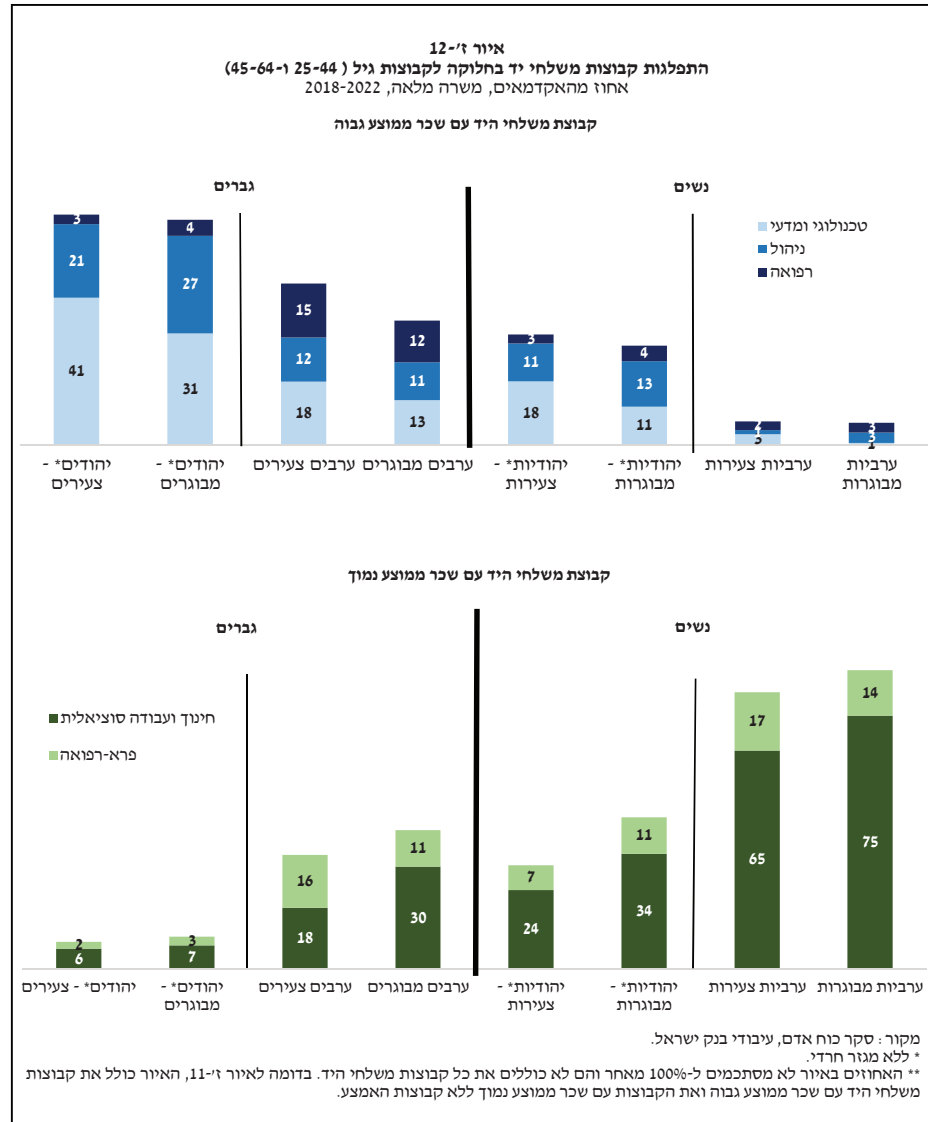
³³ החישוב המוצג הוא אומדן ואינו מביא בחשבון פערים אפשריים בין המגזרים בגודל הכיתות, במספר שעות הלימוד השבועיות ופערים נוספים. כמו כן, לא תמיד מורים משתייכים לאותו מגזר של הילדים שאותם הם מלמדים. (סביר להניח שיש יותר מורים חרדים במערכת החינוך הממלכתית והממלכתית דתית מאשר מורים שאינם חרדים במערכת החינוך החרדית. לכן סביר שמעבר של מורים בין המגזרים עשוי להגדיל את הפער שבין שיעור המורים בקרב החרדים לבין השיעור בקרב היהודים הלא חרדים)

³⁴ מאחר שלימודי רפואה אורכים כ-7 שנים עד לקבלת רישיון לעסוק ברפואה, השיעורים הנמוכים יחסית של יהודים צעירים במקצוע זה קשורים בין היתר לשירות הצבאי, שדוחה את תחילת הלימודים של היהודים במספר שנים, ולסייגם לאחר גיל 25. בנייתוח שבחן את גילאי 30 ומעלה נמצא ששיעור היהודים במקצוע הרפואה היה גבוה יותר. יחד עם זאת, כיוון שבשאר המקצועות תקופת הלימוד קצרה יותר, ומתוך רצון להציג נתונים עדכניים, המבטאים גם את השינויים של השנים האחרונות, האיוורים המוצגים כוללים את העובדים מגיל 25.

³⁵ באופן כללי, מספר המורים הדרוש באוכלוסייה מסוימת תלוי במספר הילדים בגילי בית הספר באוכלוסייה זו. לפיכך ייתכן שהירידה של שיעור העוסקים בענפי החינוך מכלל האקדמאים בחברה הערבית קשורה בין היתר לעובדה שקצב הגידול של מספר האקדמאים בחברה הערבית היה בשנים האחרונות גבוה מקצב הגידול של אוכלוסיית הילדים בגילי בית הספר.

³⁶ ייתכן שממצא זה תואם לפערים בהישגים בין צעירים למבוגרים ערבים במבחני PIAAC: בהם הישגי הצעירים היו גבוהים יותר.

ג' ברנד (2018). באיזו מידה מדינת הסטארט-אפ יכולה לגדול? מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

הראשית במשרד האוצר.³⁷ עם זאת, עדיין קיימים פערים משמעותיים בין היהודים הלא חרדים לבין הערבים גם בקרב האקדמאים הצעירים.

הניתוח בהמשך חלק זה מתמקד בשני היבטים, שעשויים להיות קשורים להתפלגות משלחי היד בחברה הערבית ואינם מוצאים ביטוי נרחב במחקרים בישראל עד כה: (1) הפיזור הגיאוגרפי של החברה הערבית בישראל, ששיעור גבוה ממנה מתגורר בפריפריה; (2) שיעורי התעסוקה הגבוהים של אקדמאים מהחברה הערבית במגזר הציבורי.

ההיבט הגיאוגרפי: האם הפיזור הגיאוגרפי של ערביי ישראל, הנוטה לפריפריה, מתואם עם התפלגות משלחי היד?

חלק ניכר מהחברה הערבית בישראל מתגורר במחוז הצפון ובאזורים פריפריאליים אחרים, ואחוז קטן יחסית – במחוזות תל אביב והמרכז. נוסף על כך, כפי שעולה מנתוני הסקר החברתי,

³⁷ ז' קריל וני עמרייה (2019). חסמים להשתלבות האוכלוסייה הערבית במערכת ההשכלה הגבוהה. אגף הכלכלנית הראשית במשרד האוצר.

ניידות המגורים בין יישובים ובין אזורים מצומצמת בחברה הערבית.³⁸ נשאלת השאלה אם הפיזור הגיאוגרפי של ערביי ישראל, הנוטה כאמור לפריפריה, מתואם עם בחירה במשלחי יד שהמשרות בהם מפוזרות בארץ כתלות בפיזור האוכלוסייה, לעומת משלחי יד שהמשרות בהם מרוכזות בשיעורים גבוהים סביב גוש דן או סביב מרכזים אורבניים נוספים בישראל (ירושלים, חיפה ובאר שבע). ובאופן ספציפי יותר: האם העדפת אקדמאים ערבים את מקצועות הבריאות והחינוך קשורה לעובדה שבמקצועות אלה אחוז גבוה יחסית מהמשרות ממוקמות בפריפריה? ובמקביל לכך, האם שיעור הנמוך של הערבים העוסקים במקצועות הטכנולוגיים והניהוליים קשור לעובדה שהמשרות במשלחי יד אלה מרוכזות במידה רבה סביב גוש דן, המרוחק ממקום המגורים של רוב האוכלוסייה הערבית בישראל?³⁹

לשם הניתוח הגיאוגרפי חולקו האקדמאים לשתי קטגוריות לפי מידת הפריפריאליות של מקום מגוריהם.⁴⁰ על בסיס חלוקה זו איור ז'-13 מציג את התפלגות משלחי היד של אקדמאים בקרב שלוש קבוצות – ערבים המתגוררים בפריפריה, יהודים המתגוררים בפריפריה וערבים המתגוררים באזורים מרכזיים יותר. האיור מצביע על פערים בין ערבים מהמרכז לבין ערבים מהפריפריה: שיעור הערבים מהמרכז גבוה יותר במשלחי יד טכנולוגיים ונמוך יותר במשלחי היד מתחום החינוך. יחד עם זאת, הפערים בין הערבים תושבי המרכז לאלה תושבי הפריפריה קטנים ביחס לפערים שבין ערבים מהפריפריה לבין היהודים מהפריפריה. ממצא זה עולה גם מחישוב מדד סרגציה, המראה שהתפלגות משלחי היד של ערבים מהפריפריה דומה להתפלגות של ערבים מהמרכז יותר מאשר להתפלגות של יהודים מהפריפריה (מדד 0.07 בין ערבים מהמרכז לערבים מהפריפריה ו-0.30 בין יהודים מהפריפריה לערבים מהפריפריה).⁴¹ ממצאים תיאוריים אלה מרמזים שלא ניתן להצביע על ההיבט הגיאוגרפי כמשתנה מרכזי המסביר את הפערים בין יהודים לערבים בהתפלגות משלחי היד.

התפלגות המגורים של החברה הערבית, הנוטה לפריפריה, כנראה אינה גורם מרכזי להתפלגות משלחי היד של אקדמאים ערבים.

כדי לבחון את ההיבט הגיאוגרפי תוך התייחסות למשתנים רלוונטיים נוספים נערך ניתוח רב-משתני, הבוחן את המתאמים שבין מידת הפריפריאליות ומשתנים נוספים (קבוצות גיל, מגדר, תארים מתקדמים) לבין תעסוקה בחמש קבוצות של משלחי יד בחברה הערבית. באופן כללי, ממצאי הניתוח אינם מצביעים על מגמה ברורה או מובהקת ביחס למשתנה הפריפריאליות, ונראה כי גם לפי הניתוח הרב-משתני מידת הפריפריאליות של מקום המגורים אינה משתנה מפתח בהסבר התפלגות משלחי היד של האקדמאים הערבים (לוח ז'-1).

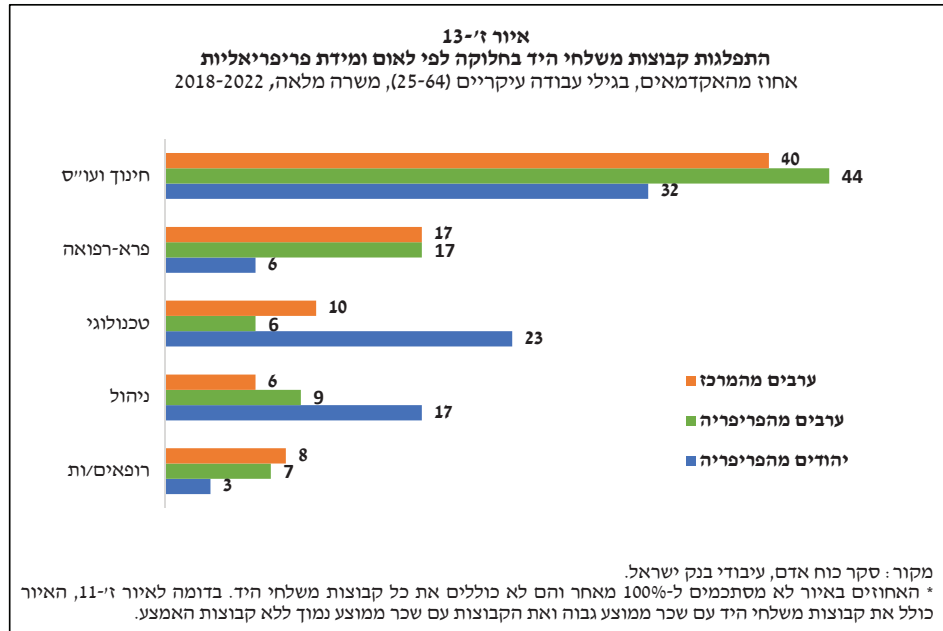
³⁸ בסקר החברתי של 2019 91% מהגברים הערבים ו-82% מהנשים הערביות דיווחו כי הם התגוררו באותו יישוב במשך 20 השנים האחרונות. הנתון המקביל בקרב היהודים עמד על 52% הן עבור הגברים והן עבור הנשים.

³⁹ סוגיית ההיבט הגיאוגרפי רלוונטית בעיקר לחברה הערבית, שפריסת המגורים שלה שונה במידה משמעותית מזו של היהודים הלא חרדים. לעומת זאת, פריסת המגורים של החברה החרדית אינה שונה משמעותית מזו של היהודים הלא חרדים (איור ז'-8).

⁴⁰ החלוקה לשתי הקטגוריות מתבססת על מדד הפריפריאליות לרשויות המוניציפליות של הלמ"ס, המבוסס על שני משתנים: המרחק בין הרשות לבין גבול מחוז תל אביב ושקלול של המרחקים שבין היישוב לבין יישובים אחרים וגודל האוכלוסייה ביישובים אלה. היתרון של מדד זה על חלוקה לפי מחוזות או נפות הוא שהמדד משקלל לא רק את הקירבה לגוש דן אלא גם את הקירבה לערים מרכזיות נוספות. בהתאם להתפלגות המגורים של החברה הערבית ומגבלת התצפיות בסקר כוח אדם, אשכולות 1-4 במדד הוגדרו כאזורים פריפריאליים, ואשכולות 5-10 – כאזורים מרכזיים. בשל מאפייניהם הייחודיים של הבדואים בנגב וריכוזם באזורים פריפריאליים מרוחקים, הנתונים המוצגים באיור ז'-13 וכן הניתוח הרב-משתני המוצג בלוח ז'-1 אינם כוללים את תושבי מחוז הדרום.

⁴¹ מדדי הסרגציה בודקים באיזו מידה שתי קבוצות נפרדות זו מזו. המדד שחושב הוא מדד הסרגציה Duncan & Duncan, (1955) המבוסס על אמידת המרחק מהתפלגות שוויונית. טווח המדד הוא 0-1, כאשר ערך 1 משמעותו שוני מוחלט בין שתי הקבוצות, וערך 0 משמעותו התפלגות זהה בין שתי.

O. D. Duncan and B. Duncan (1955). "A Methodological Analysis of Segregation Indexes". American Sociological Review, 20(2), 210-217

לוח ז' - 1 – ממצאי ניתוחים רב-משתניים (לינארים) לתעסוקה ב-5 קבוצות משלחי יד אקדמאים מהמגזר הערבי, גילי עבודה עיקריים (25-64), משרה מלאה, 2018-2022

פרא-רפואה	רפואה	חינוך	ניהול	טכנולוגיה	
0.008	-0.013	0.042	0.036**	-0.04**	פריפריה (1=גר באזור פריפריאלי)
(0.02)	(0.02)	(0.03)	(0.02)	(0.02)	
V	V	V	V	V	מגדר, תארים מתקדמים, קבוצת גיל
0.23***	0.139***	0.029	0.095***	0.229***	
(0.03)	(0.02)	(0.03)	(0.02)	(0.02)	חותך
1,066	1,066	1,066	1,066	1,066	מספר תצפיות
0.016	0.183	0.236	0.049	0.067	Adj R-squared

סטיות תקן בסוגריים, *p<0.1, **p<0.05, ***p<0.01

* הניתוח הרב-משתני המוצג בלוח ז'-1 מציג ממצאי רגרסיות רב-משתניות לינאריות, שבחנו את המתאמים שבין רמת הפריפריאליות של מקום המגורים ומשתנים מסבירים נוספים (המגדר, קבוצת הגיל ותארים מתקדמים) לבין משתני דמי, המייצגים תעסוקה בחמש קבוצות משלחי יד (רגרסיה נפרדת עבור כל קבוצת משלחי יד). הניתוח מבוסס על סקר כוח אדם של הלמ"ס ומתמקד באקדמאים מהמגזר הערבי בגילי העבודה העיקריים (25-64) שעבדו במשרה מלאה.

מקור: סקר כוח אדם, עיבודי בנק ישראל

השיעורים הגבוהים של אקדמאים מהחברה הערבית העובדים במגזר הציבורי

שיעור העובדים במגזר הציבורי בקרב הערבים האקדמאים גבוה משמעותית משיעורם של עמיתיהם היהודים הלא חרדים (63% לעומת 31%, בהתאמה).⁴² הפערים תואמים במידה רבה את הפערים בהתפלגות משלחי היד. שיעור הערבים גבוה במשלחי יד המאופיינים בשיעור גבוה של משרות במגזר הציבורי, כגון חינוך ובריאות, ונמוך במשלחי יד המאופיינים בשיעור גבוה של משרות מהמגזר הפרטי, כגון מקצועות טכנולוגיים (איור ז'-14). ניתןו שיעור העובדים במגזר הציבורי בקרב היהודים והערבים בכל קבוצת משלחי יד בנפרד העלה שבחלק מהקבוצות (למשל בחינוך ובמקצועות פרא-רפואיים) שיעור העובדים במגזר הציבורי היה גבוה יותר בקרב הערבים, ואילו בקבוצות אחרות (למשל כלכלה, משפטים ורפואה) השיעור היה גבוה יותר בקרב היהודים. ממצאים אלה עשויים לרמז שהפערים בין יהודים לערבים בשיעורי התעסוקה במגזר הציבורי נובעים במידה רבה מהפערים בהתפלגות משלחי היד, ולא דווקא מהעדפה של הערבים למגזר הציבורי.

השיעור הגבוה של אקדמאים ערבים במגזר הציבורי מבטא בעיקר את שיעוריהם הגבוהים במשלחי יד מתחומי הבריאות והחינוך.

חלוקה לקבוצות גיל (איור ז'-15) מעלה ששיעורי התעסוקה במגזר הציבורי בקבוצה הצעירה (25–44) נמוכים מאשר בקבוצה המבוגרת יותר (45–64) הן בקרב היהודים והן בקרב הערבים.⁴³ בהתפתחות הפער בין יהודים לערבים ניכר הבדל בין גברים לנשים: בקרב הגברים הפער בין הקבוצה המבוגרת לצעירה הצטמצם, ואילו בקרב הנשים הוא התרחב.

⁴² משתנה המגזר הציבורי בסקרי כוח האדם של הלמ"ס מבוסס על פילוח הענף הכלכלי ברמה של 4 ספרות. אופן ההגדרה של המשתנה מצריך להתייחס אליו בזהירות, שכן בחלק מהמקרים גם פילוח הענף הכלכלי ברמה של 4 ספרות לא מאפשר פילוח מדויק של המשרות במגזר הציבורי. נוסף על כך, המשתנה מבוסס רק על המשרה העיקרית של הפרט ולא על כלל משרותיו. סוגיית המשרה העיקרית באה לידי ביטוי משמעותי בקרב הרופאים: רובם אמנם עובדים במגזר הציבורי כמקום העבודה העיקרי, אולם הם עובדים בשיעורים לא מבוטלים גם ברפואה הפרטית.

⁴³ הפער בשיעור המועסקים במגזר הציבורי בין המבוגרים לצעירים עשוי לנבוע בין היתר מפערים בהתפלגות משלחי היד בין הצעירים למבוגרים (איור ז'-12), ואולי גם מהיציבות התעסוקתית במגזר הציבורי, שבעקבותיה שיעור גבוה יותר מהמועסקים נשארים לעבוד עד גילים מבוגרים יותר.

